

МИКОЛА НОВИЧЕНКО

ПОЕЗІЯ О. ОЛЕСЯ

З нагоди 40-літнього ювілею літературної творчості

Часи, в яких виступив О. Олесь на літературну арену, були часами розквіту українського модернізму. На ґрунт українського письменства принесли його хвилі з Західної Європи та доба укрїнського національного відродження.

Батьківщина модернізму як літературного напрямку — Франція. Там наприкінці XIX та з початком XX ст. повстає нова школа, що проповідує культ краси як самоціль, культ вибагливої насолоди та незалежність літературного твору (чи взагалі мистецького) від будь-яких соціальних чи інших тенденцій.

Найгарячішими представниками цього нового літературного напрямку, на прапорі якого була девіза „мистецтво для мистецтва“, були два талановиті французькі письменники — Шарль Бодлер та Поль Верлен. Перший своєю збіркою поезій „Квіти зла“ мав, та й до сьогодні ще має, величезний вплив на модерну поезію. Другий бажав наблизити поезію до музики. Твори його визначаються незвичайною простотою, наївністю та зитонченою формою. Народився модернізм у великому місті, і тому зовсім природно, що оспівував він найсильніше життя цього міста, його модерну цивілізацію та своєрідну великоміську мораль з притаманним їй розумінням краси.

В українській літературі цей напрямок зв'язаний з іменем ліричного поета Миколи Вороного — першого українського модерніста. На його творчість мали безпосередній вплив твори цих двох вищезгаданих представників французької модерні. Цих поетів Микола Вороной навіть перекладав на українську мову.

Згорі треба застерегтися, що на українському ґрунті модернізм мав деякі відмінності. Він був природною реакцією на народовецьку просвітянщину 2-ої половини XIX віку. Поступова українська інтелігенція перших років XX ст. починає захоплюватися новими ідеями, що хвилювали розум найвизначніших індивідуальностей Західної Європи XIX і XX ст. — передусім ідеями Ніцше та ін. представників німецької ідеалістичної філософії. Ця група української інтелігенції запозичила читав твори найбільших сучасних їй зах.-європейських письменників: Ібсена, Гавтмана, Метерлінка, Пшибишевського та ін., вона відбивається від пережитого хуторянства — культу села — та починає заглиблюватися в проблеми містичної філософії, індивідуалізму, естетики. В цей період появляються досить численні українські переклади із західно-європейських класиків. В цьому захопленні західно-європейською культурою, насамперед, друкує Микола Вороной року 1901 (в „Літературно-Науковому Вістнику“) свій відомий модерністичний маніфест.

Йти за віком
І бути цілим чоловіком...

— ось, каже М. Вороной, девіза поета нашої доби. Через літературу, мистецтво — хотів Вороной знову повернути Україну на лоно європейської культури.

в якому вона була вже віддавна, ще з часів українського барокка. Два роки після цього маніфесту — вкупі з іншими українськими письменниками — видає М. Вороной альманах „З-над хмар і долини“ — знову в дусі цього ж маніфесту.

Ті ідеї нового трактування мистецтва, поезії зокрема, знаходять свій вислів пізніше і на сторінках нового літературного журналу п. н. „Українська Хата“. Видає та редагує її з 1909—14 рр. М. Сріблянський (Микита Шаповал). В цьому культурному своїм змістом і формою місячнику появляються цікаві статті на малознані в той час теми: „Що таке краса“, „Фантазія й дійсність“, „Геніяльна одиниця“, і подібні філософські проблеми.

„Естети“ з „Української Хати“ були в постійному конфлікті з другою групою українського літературного життя, що об'єднувалась при київській народовецькій „Раді“.

Ці перші — закидали народовцям з „Ради“ хуторянське просвітянство, загумінковість, відсталість від духу свого часу тощо. „Хуторяни“, в свою чергу, обвинувачували „естетів“ в браку ідеології та суспільних мотивів у їх творах.

Така „європеїзація“ української літератури не могла не принести своїх конкретних користей. М. Вороной, М. Сріблянський, молодий талановитий літературний критик М. Євшан та інші поклали тверді основи для праці молодших сил українського письменства — внесли в українську літературу нові мотиви й форми західно-європейського модернізму та спрямували рідне письменство на нові шляхи. Вони перегукувались і з галицькими модерністами, згуртованими в групі „Молода Муза“.

Модернізм був здоровою течією в українській літературі. Питання форми твору: його ритміки, строфіки, мистецьких засобів, стилю, чистоти мови та ін. перестали бути для українського письменства таємницею. Однак модернізм розуміємо не тільки як напрямок чисто формалістичного „обивелення“ письменства — внесли в українську літературу нові моузгагалі — за нове обличчя літератури: її тематики, жанрів, ідей. „З 1903 р. — писав проф. Олександр Білецький в книжці „Двадцять років української лірики“ (1924), — можемо починати історію українського „модернізму“, бо в цьому році, як бачило, вперше виразно визначився в нашій літературі той перелом, коли вона вийшла на новий шлях“. Європеїзація українського письменства була головною задугою українського модернізму.

Саме з модерністів і вийшла школа символістів. О. Олесь, Микола Філянський та Грицько Чупринка — її чільні представники в українській літературі.

Поети-символісти перші в нашому письменстві взяли на увагу формалістичні вимоги до літературного твору, що їх висунув модернізм. З його часів українські поети почали свідомо звертати увагу на саме слово, щоб і сама форма вислову думок і почувань добором відповідних звуків (асонанси й алітерації в поезії) гармонізувала з ліричним настроєм поезії, бо, як каже Олесь:

Є слова, що білі-білі,
Як конвалії квітки,
Легідні як усміх ранку,
Ніжно-світлі, як зірки.

„Особлива популярність випала на долю першого“ (тобто Олесь), — пише на стор. 14 своєї книги проф. О. Білецький, — який уже з першої збірки „З журбою радість обнялась“ (1907), завоював і симпатію читачів, і владу над початкуючими поетами“, „...зачарував багатством поетичних образів й мелодичністю вірша, й громадським піднесенням“.

І справді, О. Олесь, один з перших в українській поезії, звернув пильну увагу на цю сторінку поетичної творчості. Він подав нам досконалі зразки не тільки поезії почувань та настроїв на тлі чарівної української природи, але й поезії музики та гармонії.

Ідеї й душевні емоції, що захоплюють поета, передає він неясними, мерехтливими словами-символами; вони живуть, говорять і рухаються в поетовній уяві, в кожному з них відчувається своєрідний блиск та кольорит, чуємо навіть якісь невольні звуки при їх аударі-сполучі. Інколи фантазія поета в шуканні нових образів поривається в сферу чогось ірреального, містичного:

О, хто ти, хто ти, невідомий,
Ти, сину Ночі і Гріха?...

Властиво, першим символістом в українській літературі була Леся Українка. Вплив її творчості сво-

ерідно відбивався й на творах Олесь. Але, коли образи-символи Лесі Українки були деколи збстрактні (особливо в її драматичних творах) — то символи творів Олесь — більш прості і зрозумілі. Ці образи-символи збуджують емоційно почуття читачеве: місяць — „грівся, як золотий дельфін“, „срібний келих ночі“, тремтять „темні крила вечора“. Багатство й силу його образів-символів можемо яскраво бачити ось у цьому вірші з першої доби поетової творчості:

Вишиває осінь на канві зеленій
Золоті квітки.

Тихо-тихо плине нічка
І за руку день веде.
Вже його біліє личко
І убрання золоте.

Сюжети Олесевих творів, особливо драматичних, так само символістичні. Це підтверджують уже самі їх заголовки: „По дорозі в Казку“, „Танець життя“ та ін. Символіка драматичних етюдів нашого поета недалеко від символіки творів Метерлінка. Тільки ж Олесь не так спрощує, як „реалізує“ (емпіризує) Метерлінківські ідеї, символи, настрої. Через те твори нашого поета, хоч і не мають філософської глибини, набирають більшої виразності, сили, безпосередності і стають зрозумілими і для середнього інтелігента.

Популярність, славу й захоплення здобули його твори саме завдяки більшій простоті та доступності свого символізму.

Олесь любить символістичний спосіб вислову своїх думок і почувань. Та однак не є це символізм типу Блока чи Белого, де символи стають ніби якимись загадками-шарадами, — а скоріше зближується він до алегорії. Олесеві символи легкі, прозорі, вони ніколи не стають скомплікованими конструкціями, над якими читач мусить міркувати, щоб розгадати їх суть. Саме завдяки нескладності його символів — читач сприймає їх легко, швидко, не топлячись над їхньою розгадкою. Його „айстри“, що „опівночі в саду розцвіли“ — є тільки символом зневір'я в перемогу краси над сірими буднями, в часи реакції після революції 1905 р. в Україні. Та ж сама тема повторюється і в багатьох інших його віршах, різнячись іншими символістичними образами. Коли в „Айстрах“ символом реакції є суворя природа, то у вірші „В'ються понад Нею сови і круки“ символом реакції є хижакосови й круки, що „розривають білі груди на шматки“ — Україні, змальованій в образі пораненої жінки серед пустелі. Само за себе говорить вже й те, що „Нею“ написав поет з великої букви. Малюнок зовсім ясний, символістичний образ — очевидний. Такими безпосередніми алегоріями сповнена вся поезія Олесь. Це, може, одна з причин легкості й прозорості та ніжності його віршів, що мають і передусім давніше мали великий успіх серед широкого кола читачів.

В історії українського письменства Ол. Дорошкевича знаходимо цікавий висновок щодо зарахування Олесь до якоїсь школи, до якогось літературного напрямку: „Олександр Олесь належить до школи символістів, що, висуваючи на перший план символ, як мистецький засіб, склали окрему групу з неоромантиків“. — Висновок надзвичайно щасливий. Олесь романтиком починав — романтиком є він і досьогодні. Його драматичні етюди „По дорозі в Казку“, „Над Дніпром“, „Осінь“, лірична поема „Щороку“, поема з гуцульського життя „На зелених горах“, безліч дрібних віршів, як „Айстри“, „Лебідь“ тощо та найновіша річ автора „Ніч на полонині“¹⁾ — є нічим іншим, як сюжетами з виразно-романтичним забарвленням. Особливо в останніх Олесевих збірках

Григор Смолевський. Львів
(з мистецької виставки) Тюльпани (олія)

¹⁾ Написана поетом 1941 р. Є це драматична поема на чотири відслони. Виступають у ній: Мавки — (наші давні знайомі з поеми „На зелених горах“!), Лісолик, Іван (сільський парубок — в'язар), його любка Марійка та ін. Сюжет цілком романтичний, заснований на народних гуцульських переказах, що їх поет чув ще під час свого перебування на Гуцульщині в р. 1912. Авторські цих рядків доводилося її чути у власному читанні поета на весні минулого року.

поезій (виданих на чужині) тематика національної романтики — переважає.

Неоромантична маніра Олесевої творчості й пояснює, що його підхід до поезії природи, не реалістичний, а більше вже імпресіоністично-настроевий, умовний, із романтичним забарвленням. Він є засобом для вислову чогось глибшого, для втілення якихось прихованих думок та внутрішніх переживань поета: „пожовклий лист в вікно мое влетів“, „дивилось сонце на ясній віті“, „на сірій скелі мак цвіте“, „в проваллі темнім“ і багато інших. Задумавшись над змістом ось цього, напр. вірша:

Пожовклий лист в вікно мое влетів,
Немов про щось він мав сказати,
Немов один вмирати не хотів,
І трут — між трупами лежати.
Влетів, упав — і більше не живе...
Ах, і раніш він знав, що жить не буде...
Чому ж влетів сюди, в вікно мое,
І впав мені на теплі груди?!

— мимохіть відчуваємо, що це не проста обсервація природи, що в ньому втілено якийсь глибший зміст — думки про співучість природи в настроях душі поета. Не помітити на цьому місці імпресіоністичного моменту не можна. В цьому символістично-настроевому образку така сила психологічного матеріалу! Оцей саме специфічний добір символів для вислову настроїв та поєднання цих настроїв здебільшого з настроями в явищах і процесах природи — є типичною ознакою романтичної школи (неоромантизму).

Відродження романтичних традицій, яким би, зрештою, не здавалось воно архаїчним — становить суть Олесевої творчості. Для української літератури мало воно велике мистецьке значення. Своєрідний

етнографічний романтизм наших поетів 40-60 рр. мин. століття, з явним наміром до стилізації народної пісні, неспроможний був передати всю емоціональну й стилістичну складність романтизму. Отже Олесь — поет-романтик, особисті переживання подає в оточенні чарівної, чутиливої до людських настроїв природи: природа виступає в нього символом власних настроїв людини, вона живе й найповніше відбиває життя людське, мов ті дві хмарочки, що „хотіли удвох прожити вік“, „всупереч злому вітрові“. Відкіля ж беруться такі прекрасні описи природи, її настроїв, та настрої душі поета, що так швидко сповнена багатством звуків і мрій поетичних? Відповідь на це питання знаходимо в творах поета, світ для якого — мов сон, мов казка чарівна:

Дивною казкою був мені світ, —
Так, наче він мені снився...

Це чисто романтичне світосприймання. Тільки чари української степової природи могли виплекати таку ніжну, вразливу на красу душу.

Перші поезії Олеса були дитирамбом природі — були її молитвою; поезія природи все йшла в парі з поезією настрою, з поезією серця.

О. Олесь, як найсильніший представник українського символізму, свідомо ставив собі певні технічно-літературні завдання з метою урізномодити, поширити й вивести на поле європейського письменства — засоби й традиції письменства рідного. Його велика заслуга ще й у тому, що він поклав своєю творчістю тривкі підвалини для нового покоління українських поетів*).

*) Ця стаття — уривок з більшої праці п. з. „Лірика О. Олеса“, що її автор підготував до видання.